

“Ellinci Yılında 6-7 Eylül Olayları” Sergisi ve Sergiye Yapılan Saldırı Üzerine

Balca Ergener

Evet, bizim anlamamızı anlatılar sağlayabilir. Gelgelelim, fotoğraflar da başka bir şey yapar: Hayaletler gibi üstümüze çöker ve etrafımızda dolanırlar.
Susan Sontag, *Başkalarının Acısına Bakmak*

İstanbul’da yaşayan Rum, Ermeni ve Yahudilere karşı 6 ve 7 Eylül 1955’te büyük çaplı bir saldırı gerçekleşti.¹ 20-30 kişilik gruplar halinde ve birbirleriyle bağlantı içinde hareket eden yaklaşık 100,000 kişi, İstanbul’da gayrimüslimlerin yoğunlukla yaşadığı ve çalıştığı birçok mahalle ve semtte² şiddet eylemleri gerçekleştirdi. Önceden tedarik edilen çeşitli araç-gereç (taşlar, kaldıraçlar, latalar, kürekler, testereler ve kaynak makineleri) kullanılarak, benzer yöntemlerle evler ve işyerleri yıkıp döküldü, yağmalandı; içlerindeki eşyalar parçalandı, sokaklara atıldı, taşıtların arkasında sürüklendi; kiliseler, cemaat okulları ve mezarlıklar tahrip edildi. Bu saldırı, gayrimüslimlerin, özellikle de Rum Ortodoks cemaatinin İstanbul’dan yurt dışına göç etmesinin en önemli nedenlerinden birini oluşturdu. Aynı tarihlerde İzmir’de Rumların iş yerlerine, evlerine, kiliselerine ve Yunanistan Konsolosluğu’na saldırılar düzenlendi ve Ankara’da öğrenci gösterileri yapıldı.

Bu olayların 50. yıldönümüne denk gelen 6 Eylül 2005 tarihinde, İstanbul’da, Karşı Sanat Çalışmaları’nda³ “Tümamiral Fahri Çoker’in Arşivinden: Ellinci Yılında 6-7 Eylül Olayları” adlı bir sergi açıldı. Sergide, olaylar sırasında çekilen ve ilk defa kamusal alanda gösterilen bir dizi fotoğrafın yanı sıra, olayların devlet yöneticileri ve destekledikleri kurumlar tarafından planlandığını gösteren çeşitli belgeler de yer alıyordu. Ayrıca, tarihçi Dilek Güven’in o sırada yayımlanan ve konuyu daha önce yapılan araştırmalardan çok daha geniş bir kapsamda, homojen ulus-devletin inşası ve dönemin sosyo-ekonomik politikaları çerçevesinde incelediği *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları* başlıklı akademik çalışmasından alıntılanan bilgilere ve tanıklıklara yer veriliyordu. Sergi, açılış gününde 20-30 kişilik bir grubun saldırısına uğradı. Galeriye giren saldırganlar böyle bir serginin yapılmasını protesto ederek kimi fotoğraflara yumurta attılar, kimi fotoğrafları yırtıp galeri penceresinden aşağı fırlattılar.

Bu yazıda, daha önce çok az sayıda kişi tarafından görülen fotoğrafların bu sergi bağlamında, arşiv belgeleriyle ve Dilek Güven’in akademik çalışmasıyla birlikte ilk defa kamusal alanda gösterilmesinin ve sergiye yapılan saldırının anlamları üzerinde duracağım. Fotoğraflar, aynen yazılı belgeler gibi birer kanıt olarak değerlendirilebilirler, ki bu hiç de küçümsenecek bir işlev değildir; ancak bu fotoğrafları sergilemenin ve onlara bakmanın bunun ötesinde ne gibi anlamları ve işlevleri olabilir? Benim üzerinde durmak istediğim özellikle bununla ilgili sorular olacak.

6-7 Eylül Olayları

İstanbul’da gayrimüslimlere karşı bir eylem gerçekleşeceği konusunda dedikodular ve uyarılar olaylardan haftalar önce başlamıştı. 6 Eylül günü devlet radyosunda Mustafa Kemal’in Selanik’te doğduğu eve bombalı bir saldırı yapıldığı haberi verildi ve *İstanbul Ekspres* gazetesi bu haberi iki ayrı baskıyla duyurdu. (5 Eylül gecesi Selanik’te, Mustafa Kemal’in doğduğu evin yanındaki Türk Konsolosluğu’nun bahçesinde bir bomba patlamış ve camların kırılması dışında bir zarar vermemişti. Yunan makamları patlamayla ilgili Selanik’te devlet bursuyla hukuk eğitimi alan Milli Emniyet Hizmetleri (MAH) üyesi Oktay Engin’i ve konsolosluk bekçisini tutukladı ve haklarında dava açtı. Başkonsolos ve vekili ise patlamayı teşvik etmek ve talimat vermek ile suçlandı.)⁴

¹ Olaylarla ilgili aktardığım tüm bilgiler için Dilek Güven’in konuyla ilgili araştırmasına başvurdum: Dilek Güven, *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005).

² Beyoğlu, Kurtuluş, Şişli, Nişantaşı, Eminönü, Fatih, Eyüp, Bakırköy, Yeşilköy, Ortaköy, Arnavutköy, Bebek, Kadıköy, Kuzguncuk, Çengelköy ve Adalar.

³ Bkz. <http://www.karsi.com/>

⁴ Dilek Güven Yunan makamlarının söz konusu dört kişi hakkında dava açması üzerine yaşanan gelişmeleri şöyle anlatıyor: “17 Temmuz 1956’da, Atina’daki Türk büyükelçisinin, Selanik’teki Türk Konsolosluğu ile İstanbul’daki Yunan Konsolosluğunun kapatılacağı tehdidinde bulunması üzerine, başkonsolos ve vekiline karşı açılan dava düşürüldü; Uçar ve

Öğleden sonra, Taksim’de, “Kıbrıs’taki Türk azınlığı Birleşmiş Milletler ve diğler örgütler karşısında savunmak ve tüm ülkede protesto eylemleri düzenlemek amacıyla” kurulan ve hükümet tarafından desteklenen Kıbrıs Türktür Cemiyeti’nin (KTC) ve ilişkide olduğu öğrenci birliklerinin davetiyle bir protesto mitingi düzenlendi.⁵ Mitingin ardından İstanbul’un çeşitli mahallelerinde önceden tespit edilmiş ve bazıları işaretlenmiş mekânlara saldırılar başladı. Saldırganların arasında İstanbul’da yaşayanların yanı sıra şehir dışından getirilenler de bulunuyordu, ve saldırganların Kıbrıs sorununu ve “gayrimüslim antipatisini” kullanarak tahrik ettikleri halk da eylemlere katılıyordu. Polis ise olaylara seyirci kalmış, kolaylıkla önleyebileceği durumlarda bile müdahale etmemiş, hatta bazen saldırıları desteklemiş ve yardım etmiştir. İstanbul’da, “mahkeme zabıtlarına göre 4214 ev, 1004 iş yeri, 73 kilise, 1 sinagog, 2 manastır, 26 okul ile aralarında fabrika, otel, bar vb. yerlerin bulunduğu 5317 mekân saldırıya uğramıştır.”⁶ Hırsızlık, yaralama ve öldürme vakalarının saldırıların boyutu göz önünde bulundurulduğunda görece az sayıda olması, saldırganların bu eylemlerden kaçınmak üzere talimat almış olmalarıyla açıklanmaktadır. Sayıları 300-600 civarında ve içinde saldırganların da olduğu yaralıların, Helsinki Watch raporuna göre 15, Türkiye basınına göre 11 can kaybının yanı sıra (rapor edilmiş) 60 tecavüz vakası vardır. Olaylar, 6 Eylül gecesi ilan edilen örfi idare ile bastırılmaya çalışılmıştır. (Saldırıları, ertesi günlerde çeşitli yerlerde devam etmiştir.) Üç ilde, bir şekilde olaylara karışmış olan çeşitli kişiler tutuklanmış ve bu amaçla İstanbul’da kurulan üç, diğler illerde kurulan birer askeri mahkemede kapalı duruşmalarda yargılanmışlardır. 1956 yılının sonunda ise tutuklananların çoğu serbest bırakılmıştır.

Dönemin başbakanı Adnan Menderes, ilk açıklamalarında, 6 ve 7 Eylül’de İstanbul ve İzmir’de meydana gelen şiddet olaylarının, basında yer alan iki habere verilen vatansever ve “spontane” bir tepki olduğunu öne sürdü. Bunlardan birincisi Mustafa Kemal’in evinin bombalanması ile ilgili haberdirdi. İkinci olarak ise, *Hürriyet* gazetesinde Kıbrıs’ta Rumlar’ın Türkler’e karşı bir saldırı planlamakta olduğu haberine yer verilmiş ve “İstanbul’da saldırılabileceğimiz yeteri kadar Rumun yaşadığı” yazılmıştı.⁷ Menderes, hükümetin gösterilerin planlandığından haberdar olmasına karşın, böyle büyük bir tepkiyi beklemediklerini de eklemiştir. Daha sonra ise, hükümet tarafından olayların suçu “komünist kışkırtıcılara” atılmış ve 7 Eylül günü olaylarla hiçbir ilgisi olmayan, sol eğilimli faaliyetleri olduğu gerekçesiyle takip edilen ve keyfi hazırlanmış bir şüpheliler listesinde bulunan 48 kişi bu sebeple tutuklanmış, yıl sonuna kadar serbest bırakılmamışlardır.

Dilek Güven kitabında 6-7 Eylül Olayları’nın dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar, içlerinde Adnan Menderes’in de bulunduğu Demokrat Parti üyeleri, Milli Emniyet Hizmetleri, Kıbrıs Türktür Cemiyeti ile hükümet ve devlet tarafından yönlendirilen öğrenci birlikleri ve işçi sendikaları tarafından organize edilip gerçekleştirildiğini, kanıtlara ve tanıklıklara dayanarak anlatır. İstanbul’da yapılan mahkemelerde hükümet ve MAH üyeleri saldırılar için suçlanmamış ve tutuklanan KTC üyeleri de beraat etmiştir. 1960 askeri darbesinden sonra yapılan Yassıada Mahkemeleri’nde ise sadece Bayar, Menderes ve Dışişleri Bakanı Zorlu diğler suçlamaların yanında olayları teşvik etmek suçuyla mahkum edilmiştir. Güven, devletin ve DP’nin olayları organize etme sebeplerinden biri olarak, aynı tarihte İngiltere’de yapılmakta olan Kıbrıs görüşmelerine işaret eder; bu görüşmelerde, Türk tarafının desteklenmesi için Türkiye’den gelecek bir “tepkkiye ihtiyaç duyulmuştur.” Ayrıca DP’nin, iç politikada ve ekonomide yaşadığı zorluklar nedeniyle dikkatleri dış politikaya çekmekten ve sıkı yönetim ve sansür yoluyla denetimini sıkılaştırmaktan çıkarı olduğunu belirtir. Ancak Güven, dönemin sosyo-ekonomik ve siyasi koşullarına dayanan bir açıklamanın yeterli olmadığını savunur; bu yüzden 6-7 Eylül Olayları’nı Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren gayrimüslimlere karşı uygulanan politikaların bir devamı olarak inceler ve homojen bir ulus-devlet ve milli bir burjuva sınıfı yaratma çabaları bağlamında ele alır. Bu sayede

Engin de geçici olarak serbest bırakıldılar. Oktay Engin’e, eylemi karşılığında mali yardım ve mevki sözü verilmişti. Komotini / Gümlücin’e deki Türk konsolosunun yardımıyla, Engin, 22 Eylül 1956 günü Türkiye’ye getirildi. Başbakan Adnan Menderes ve İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay’ın şahsi talimatlarıyla Engin, 1956 yılı sonunda belediyede bir işe yerleştirildi. MAH için çeşitli görevler üstlendikten sonra ise, Nevşehir’e önce kaymakam, sonra da vali oldu.” (Güven, s.71-72) Konsolos Mehmet Ali Balin, vekili Mehmet Ali Tekinalp, Oktay Engin ve konsolosluk bekçisi Hasan Uçar Yassıada Mahkemeleri’nde “bomba temin etmek ve Selanik’teki başkonsolosluğun bahçesinde patlamaya neden olmakla suçlandılar” fakat suçsuz bulundular.

⁵ Güven, s. 57.

⁶ 6-7 Eylül Olayları Fotoğraflar-Belgeler Fahri Çoker Arşivi (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005), s. ix.

⁷ Güven, s. 3.

6-7 Eylül, darbeyle devrilen ve daha sonra mahkum edilen DP'nin gerçekleştirdiği münferit bir olay olmaktan çıkar, ve olayın gayrimüslimlerin ve azınlıkların maruz kaldığı ayrımcılık ve asimilasyon politikalarının diğer örnekleriyle ilişkilendirilmesi mümkün olur.

Sergi

Karşı Sanat Çalışmaları'nda düzenlenen sergide, 6-7 Eylül Olayları'ndan hemen sonra İstanbul'da kurulan üç askeri mahkemeden biri olan Beyoğlu Bölgesi Sıkıyönetim Mahkemesi'nde başhâkimlik yapan merhum Emekli Tümamiral Fahri Çoker'in Tarih Vakfı'na bağışladığı, ancak kendi ölümünden sonra yayımlanmasını vasiyet ettiği özel arşivinde bulunan ve daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olan fotoğraflardan derlenmiş bir seçki yer alıyordu. Orijinalleri siyah-beyaz baskı olan fotoğraflar, Karşı Sanat Çalışmaları tarafından büyütülerek tekrar basılmıştı. Sergiye eş zamanlı olarak, (Dilek Güven'in kendi kitabının yanı sıra) Fahri Çoker'in biyografisinin ve Vakfa bağışladığı tüm fotoğraf ve belgelerin Dilek Güven'in önsözünü sunulduğu, *6-7 Eylül Olayları Fotoğraflar-Belgeler Fahri Çoker Arşivi* adlı kitap Tarih Vakfı tarafından yayımlandı. Sergi; Dilek Güven, Karşı Sanat Çalışmaları ve Tarih Vakfı işbirliğiyle ve Dr. Ayhan Aktar, Helsinki Yurttaşlar Derneği ve İnsan Yerleşimleri Derneği'nin desteğiyle hazırlandı.

Güven, doktora tezi için yaptığı araştırma sırasında Tarih Vakfı arşivinde bulunan bu fotoğraflar üzerine çalışmış ve birçoğunun çekildikleri yerleri belirlemişti. Fotoğrafların yayımlandığı kitapta bu bilgilere yer verildi. Kendisiyle yaptığım mülakatta, bu sergiyi düzenlemek istemesindeki en önemli nedenin, kamusal alanda sergileyerek bu fotoğrafların varlığını ortaya çıkartmak ve dolayısıyla herhangi bir şekilde “yok olmalarını” engellemek olduğunu söyledi. Bu ifşa etme ve başkalarını tanık olmaya davet ederek fotoğrafların örtbas edilmelerini önleme arzusunun, sergiye yapılan saldırının olası anlamları üzerine düşünmek açısından önemli olduğunu düşünüyorum.

Sergiye yapılan saldırı

2005 yılında açılan sergiye yapılan saldırı, açıkça 6-7 Eylül Olayları ile benzerlikler taşımaktadır.⁸ Serginin açılış tarihinden önce Valilik izni alınmış, o zaman Elhamra Pasajı'nın üçüncü katında bulunan galerinin karşısındaki St. Antuan Kilisesi'nin önüne iki yüz kadar polis yerleştirilmiş ve mekânın içerisinde sivil polisler görevlendirilmişti. Açılıştan iki saat önce Kemal Kerinçsiz⁹, yanında ellerinde kalın ahşap sopalı küçük Türk bayrakları taşıyan iki genç ile birlikte sergi mekânına geldi, “teftiş etti” ve çıktı. Açılış sırasında gerginlik, iki kişinin, sergide olayların yanlış aktarıldığını, Kıbrıs'ta, Batı Trakya'da ve Girit'te Türklere yapılanların anlatılmadığını bağıra bağıra orada bulunanlara ve gazetecilere söylemesi ve şiirler okumasıyla başladı. Daha sonra, aralarında

⁸ Saldırı konusunda aktardıklarım Karşı Sanat Çalışmaları yöneticisi Feyyaz Yaman'ın anlatısına dayanmaktadır.

⁹ Kemal Kerinçsiz şu anda Ergenekon davası kapsamında “örgüt üyeliği”, “halkı silahla isyana teşvik etmek” gibi suçlarla yargılanmaktadır. Kendisi aynı zamanda aynı davada Daniştay ve Cumhuriyet Gazetesi'ne yapılan saldırıları planlamaktan yargılanan emekli yüzbaşı Muzaffer Tekin'in avukatıdır. Kerinçsiz'in “eylemlerinden” bazıları şöyledir: “Ekim 2005'te Kerinçsiz, Hrant Dink'e ‘Türklüğe hakaret’ten verilen cezayı alt sınırdan olduğu için temyiz etti. Orhan Pamuk hakkında ‘orduyu aşağıladığı’ gerekçesiyle suç duyurusunda bulundu. ‘Patrikhane Yunanistan’a kampanyasının içinde yer aldı. Aralık 2005'te Kerinçsiz'in şikayeti üzerine gazeteciler İsmet Berkan, Erol Katırcıoğlu, Murat Belge, Haluk Şahin ve Hasan Cemal hakkında dava açıldı. Hrant Dink, Aydın Engin, Serkis Seropyan ve Arat Dink hakkında da aynı nedenle dava açıldı. Pamuk hakkında açılan davanın duruşmasında ‘misyoner çocukları’ pankartı açıldı. Ocak 2006'da içinde Kerinçsiz'in de bulunduğu grup Fener Rum Patrikhanesi ve Haliç'te yapılan ‘haç atma’ törenlerini protesto etti. ‘Patrik defol’, ‘İstanbul Türk'tür, Türk kalacak’ sloganları atıldı. Haziran 2006'da Kerinçsiz'in suç duyurusu üzerine yazar Elif Şafak hakkında ‘Türklüğü aşağılamak’tan dava açıldı. Ermeni Genel Patriği 2. Karekin'in Heybeliada'yı ziyaretini protesto etmek isteyen Kerinçsiz ve grubundan bir kişi yaşlı bir kadına saldırdı. Temmuz 2006'da TESEV'in göç toplantısında beraberindeki kişilerin şiddet uygulamasını izleyen Kerinçsiz ‘TESEV'in bu toplantıda ettiği sözler PKK örgütünün beyanatıyla aynı. Doğal olarak vatandaşın tepkisi haklı bir tepkidir’ dedi.” (Erhan Üstündağ, “Kerinçsiz İlk Kez ‘Etnik Ayrımcılığın’ Hesabını Verecek”, *Bianet*, 28 Temmuz 2008, <http://bianet.org/bianet/siyaset/108635-kerincsiz-ilk-kez-etnik-ayrimciligin-hesabini-verecek> adresinden erişilebilir [13 Ağustos 2009].) Ayrıca, “2005 Mayıs'ta yapılması planlanırken Adalet Bakanı Cemil Çiçek'in sert tepkisiyle 23 Eylül'e ertelenen ‘İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri’ konferansını mahkeme kararıyla yasaklatan hukukçu olarak tanındı.” (Nilüfer Zengin, “Bir Hukukçunun Milliyetçi Olarak Portresi: Kemal Kerinçsiz”, *Bianet*, 23 Ocak 2008, <http://bianet.org/bianet/siyaset/104360-bir-hukukcunun-milliyetci-olarak-portresi-kemal-kerincsiz> adresinden erişilebilir [13 Ağustos 2009].)

Ramazan Kırkık¹⁰ ve İstanbul Ülkü Ocakları eski başkanlarından Levent Temiz'in¹¹ de bulunduğu yaklaşık 20-30 kişilik bir grup ana salona girdi, "Türkiye Türktür, Türk kalacak", "hainlere ölüm", "ya sev ya terk et", "neden Kıbrıs'taki fotoğrafları değil de, bu fotoğrafları asıyorsunuz", "Atatürk'ün evini yakanları savunmayın" gibi sloganlar atmaya, bildiri dağıtmaya ve fotoğraflara yumurta atmaya başladı.¹² Sergi düzenleyicileri, iki kişi içeride bağırarak konuşma yapmaya başladığı andan itibaren sivil polisleri uyarılmış ancak bir önlem alınmamış; saldırganlar fotoğrafları yırtmaya ve pencerelerden atmaya başladığında balkonda bulunan ziyaretçiler aşağıdaki polis ekiplerine haber verdiyse de polis ancak yaklaşık on beş dakika sonra yukarı çıkmış ve saldırganları dağıtabilmiştir. Karşı Sanat Çalışmaları Yöneticisi Feyyaz Yaman, o akşam ve daha sonra, dört kez karakol ve adliyelerde ifade vermiş, gözaltına alınan üç kişiyi teşhis etmiştir. Buna rağmen, sadece mülke saldırmak suçuyla açılmış olan dava, saldırıya katılmayan bir sanıkla sonuçsuz bir şekilde devam etmektedir. Bu dava sonuçlanmadan yeni bir dava açılmasının da hukuken imkânı yoktur.

Yaptığımız görüşmelerde Dilek Güven, Feyyaz Yaman ve açılıştaki olaylara tanıklık etmiş olan (Türkiye'de Rumca yayımlanan *Apoyevmatini* gazetesinin editörü) Mihail Vasiliadis saldırgan grubun küçüklüğü ve sergiye verilen kamusal desteğin yoğunluğundan dolayı o sırada saldırıyı fazla ciddiye almadıklarını söylediler. Sonuçta, sergi çok sayıda kişi tarafından ziyaret edilmiş, ziyaret defterine düzenleyicilere teşekkür edilen yazılar yazılmış, medyada sergiyle ilgili birçok haber yapılmış ve saldırı kınanmıştı. Dilek Güven kendisi için en ilginç olanın, ana akım gazeteler dahil basında olayların, kendi kitabında açıkladığı gibi, devlet, MAH ve hükümet desteğiyle organize edilmiş olduğunun ilk defa yazılması olduğunu söyledi. Saldırının ise özellikle serginin somut içeriğine yönelmediği, sadece gayrimüslimleri ilgilendiren bir sergi olduğu için buna benzer birçok etkinliği basan saldırganlar tarafından düzenlenmiş olduğu aşikârdı.

Fotoğraf reproduksiyonlarına zarar veren bu saldırının elli yıl önce gerçekleşen olayların küçük çaplı ve temsili bir yeniden canlandırması olduğunu düşünebiliriz. Sergi mekânının fotoğrafların birçoğunun çekildiği ve en büyük tahribatin yaşandığı yerlerden biri olan İstiklal Caddesi'nde bulunması da bu etkiyi güçlendiriyordu. Saldırının temsili niteliği, birkaç gün sonra yerlerine asılan yeni baskıların önünde bir basın toplantısı düzenleyen fotoğrafçılar ve Plastik Sanatçılar Derneği üyelerinin eylemiyle de vurgulandı.¹³

¹⁰ "Kırkık, daha önce *Halka ve Olaylara Tercüman* gazetesinde yer alan habere göre, sergi ve panelin kışkırtma amaçlı olduğunu belirtmiş, 'Soros destekli bu vakıf, 1955'te yaşanan olayları saptırıp ülkede yeni bir tartışma yaratmak istiyor. Amaçları, Rumların hakkını aramak, Türklerin barbar olduğunu ispatlamak, tazminat ödenmesini sağlamak. Kısacası, ülkede yeni bir tartışma yaratmak. Biz bu sergi ve panele de tepki gösteriyoruz' demişti. Aynı habere göre, Kırkık'ın üyesi olduğu Türkiye Sivil Toplum Kuruluşları Birliği, Cumhurbaşkanı, Başbakan, Adalet Bakanı, İçişleri Bakanı, YÖK Başkanı ve Vakıflar Genel Müdürü'ne mektup göndermiş ve serginin/panelin iptalini istemişti." (Kemal Özmen, "6-7 Eylül Sergisine Saldırdılar", *Bianet*, 6 Eylül 2005, <http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/66620-6-7-eylul-sergisine-saldirdilar> adresinden erişilebilir [13 Ağustos 2009].) Kırkık, 12 Eylül 2005'te İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde düzenlenen "50. Yılında 6-7 Eylül Olayları" başlıklı panele de müdahale etmişti. Kırkık'ın katıldığı diğer eylemler arasında, 6 Temmuz 2004'te Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın (TESEV) *Zorunlu Göçle Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası* kitabının tanıtımına yapılan saldırı yer alıyor. Kırkık Kerinçsiz'le beraber "İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri: Bilimsel Sorumluluk ve Demokrasi Sorunları" başlıklı konferansı engellemeye çalışanlar arasında da yer alıyordu.

¹¹ "... Levent Temiz, 26 Şubat 2004'te Agos gazetesi önünde yapılan eylemde, 'Hrant Dink, bundan sonra bütün öfkemizin ve nefretimizin hedefidir' sloganları atmıştı." ("Dink Uzun Yıllar Veli Küçük'ün Hedefindeymiş...", *Bianet*, 27 Mart 2009, <http://www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/113444-dink-uzun-yillar-veli-kucukun-hedefindeymis> adresinden ulaşılabilir [13 Ağustos 2009].) Levent Temiz şu anda Ergenekon davası kapsamında "Silahlı terör örgütüne üye olma; bir adet ateşli silah ve mutad sayıdaki mermileri bulundurmak" suçlarından yargılanıyor. ("Ergenekon'da Kim Neyle Suçlanıyor?", *Bianet*, 26 Mart 2009, <http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/113395-ergenekonda-kim-neyle-suclaniyor> adresinden ulaşılabilir [13 Ağustos 2009].)

¹² Kemal Özmen, "6-7 Eylül Sergisine Saldırdılar", *Bianet*, 6 Eylül 2005, <http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/66620-6-7-eylul-sergisine-saldirdilar> adresinden erişilebilir [13 Ağustos 2009].

¹³ Saldırıya tepki veren en kalabalık grup bir bildiri altına imza atan 424 fotoğrafçıydı. Bildirinin hazırlanmasına önyak olan ve basın toplantısında konuşan fotoğrafçı Özcan Yurdalan'la konuştuğumda, fotoğrafçıların bağlı oldukları gruplar yoluyla değil teker teker itirazlarını dile getirmeleri gerektiğini düşündüklerini ve bu şekilde bir tepkinin kendi söz ve itirazlarını ifade etmek için kullandıkları bir alanı korumak için önemli olduğunu söyledi. Bildiride ise fotoğrafların "vicdanları uyandıran" ve gösterdikleri "organize vahşet ve saldırganlığı" hatırlamamızı sağlayan işlevlerinden bahsediliyor ve "tek-kimlikli" bir toplum yaratma politikalarına, şiddete ve baskıya karşı çıkılıyordu. Bildiri metnine şu adresten ulaşılabilir: http://www.fotografvakfi.org/turkce/haberlist.asp?haber_id=139

Yakın zamanda Özcan Yurdalan'ın da dahil olduğu Fotoğraf Vakfı ve Galata Fotoğrafhanesi, benzer bir tepkiyi 6. UFAT Fotoğraf Günleri'nde açılan 8 Mart Kadınlar Günü ve Yerel Seçimler konulu sergilere jandarma tarafından yapılan

Fotoğraflar

Fotoğrafların kendilerine gelince, yukarıda da bahsettiğim gibi bu fotoğrafları çok özel kılan, şimdiye kadar yayımlanan fotoğraflardan farklı olarak 6-7 Eylül’den sonra ortaya çıkan yıkım manzarasının yanı sıra, başlangıcından itibaren olayların tezahürünü gösteriyor olmalarıdır. Fotoğraflar, gösterdikleri şeylerin çekildikleri anda varlığına dair “çürütülemez” birer kanıt oluştururlar. Çünkü her fotoğraf, içeriğinin film veya dijital malzeme üzerinde bıraktığı “doğal” izlerden oluşur – insan bedenleri ve nesnelere yansıyan ışığın yarattığı izler – ve bu işlem deklanşöre bastıktan sonra fotoğrafçının müdahale edemediği bir süreç sonunda gerçekleşir.¹⁴ Sergide yer alan fotoğraflar da hem 6-7 Eylül’de gerçekleşen saldırıları şimdiye kadar yapılmaya çalışıldığı gibi inkâr edilemez kılar hem de saldırıların suçlularını belirlemeye yarayacak önemli birer kanıt niteliği taşırlar.

6 Eylül 1955 akşamı ilan edilen sıkıyönetimle beraber, bir kısmı Milli Emniyet Hizmetleri, bir kısmı da ulusal ve uluslararası gazete muhabirleri tarafından çekilen bu fotoğrafların basında yayımlanması yasaklanmış, yurt içi ve yurt dışı dolaşımı engellenmişti. Fotoğraflar daha sonra emniyet ve mahkemeler tarafından bazı saldırganların tespit edilerek tutuklanması için kullanılmışlardır. Fotoğrafların üstlerindeki işaretler ve arkalarında bulunan ve kitapta alıntılanan “X Cihangir’de şoför Aziz’in oğlu” gibi notlar da bunu gösterir.¹⁵ Fakat daha önemlisi fotoğraflar, tek tek saldırganları teşhis etmeyi mümkün kılmaktan öte, olayların organize edilmesinde devlet ve devlet destekli kurumların rolünü kanıtlayacak detaylar içerirler.

Karşı Sanat’ta yapılacak sergi için arşivdeki 246 fotoğraf arasından bir seçki derlenirken de olayların gelişimini kronolojik olarak gösterecek ve olayların organize edilmiş olduğunu kanıtlayan fotoğrafların seçilmesine özen gösterilmiştir. Sergide (ve yayımlanan kitapta) yer alan fotoğraf dizisi, öğrenci gruplarının ellerinde bayraklarla ve “Kıbrıs Türk’tür” yazan pankartlarla Taksim civarında toplanmaları ile başlar.¹⁶ Yaklaşık kırk kişinin konuşmalar yaptığı görünür. Aynı kişilerin birkaç farklı yerde konuşmalar yaptığı belgelenmiştir. Daha sonra Dilek Güven’in çalışmasında “kışkırtıcılar” olarak adlandırdığı, ellerinde bayraklar, pankartlar ve Atatürk ve Celal Bayar portreleriyle halkı saldırılara katılmaya çağıran grupların eylemlerini görürüz. Bu durumda insanların, dükkanlarının ve mallarının (örneğin arabalarının) tahrip edilmesini önlemek için bayrak veya Kıbrıs Türk’tür pankartları veya işyeri sahibinin Müslüman olduğunu belirten yazılar astıkları görülür. Dilek Güven’e göre saldırıları gösteren fotoğraflarla ilgili şu üç nokta çok önemlidir: işyerlerine girilip her şeyin tıpatıp aynı araç gereç ve yöntemlerle tahrip edildiğinin ve polisin pasifliğinin belgelenmiş olması ve saldırganların kıyafetlerinden birçok kişinin şehir dışından getirildiğinin anlaşılması. Şık kıyafetli kadınların saldırganlar arasında bulunmasının nedeniyle ilgili soruma ise bu kadınların kıyafetlerinden o sırada tiyatrodan veya sinemadan çıktıkları ve yağmayı görünce katılmaya karar verdiklerinin anlaşılabilirliğini söyledi.¹⁷ Bu, saldırı için önceden hazırlanmayan, talimat almayan halkın verdiği farklı tepkilerden biridir; kimi eline baltaları alıp yağmalamaya başlamış, kimi komşularına yardım etmeye çalışmıştır.

Fotoğrafların belgelediği ve izleyici üzerinde yarattıkları dehşet duygusunun başlıca nedenlerinden birini oluşturan diğer bir olgu da saldırganların yüzlerindeki coşku ve memnuniyet ifadeleri ve fotoğraflarının çekildiğini anlayınca poz vermeleridir. Bu durumun bir cinnet anına tanıklık ettiğimizi fark ettiriyor olması şeklindeki bir yorum, yetersiz kalır kanımca. Susan Sontag, Ebu Garip hapishanesinde Amerikan askerlerinin Iraklı tutuklulara işkence yaparken çektikleri fotoğraflar hakkında yazarken, bu fotoğrafların gösterdiği vahşetin, fotoğrafların çekilmesinden ve

müdahaleyi ve okul yönetimi tarafından verilen kapatma kararını protesto etmek için gösterdi. Bkz.

http://www.fotografvakfi.org/turkce/haberlist.asp?haber_id=226

¹⁴ Bkz. John Berger, Jean Mohr, *Anlatmanın Başka Bir Biçimi* (İstanbul: AgoraKitaplığı, 2007).

¹⁵ *6-7 Eylül Olayları Fotoğraflar-Belgeler Fahri Çoker Arşivi*, s. x.

¹⁶ Bu açıklamalar *6-7 Eylül Olayları Fotoğraflar-Belgeler Fahri Çoker Arşivi* adlı kitapta da bulunabilir.

¹⁷ Fatih Özgüven sergiyle ilgili “Beyoğlu Nostaljisinin Çöküşü...” başlıklı yazısında, bu fotoğraflarla insanların şık giyinmeden çıkmadığı Beyoğlu nostaljisinin “tepetaklak olduğunu” yazar. *Radikal*, 15 Eylül 2009. Yazıya şu adresten ulaşılabilir:

<http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=RadikalYazarYazisi&ArticleID=757386&Yazar=FAT%DDH%20%D6ZG%DCV EN&Date=16.02.2009>

Amerikan askerlerinin meslektaşlarına poz vermesinden ayrılamayacağını söyler.¹⁸ Böyle bir şeyin fotoğraf tarihinde ender olduğunu, örneğin İkinci Dünya Savaşı’nda, Rusya’da ve Polonya’da gerçekleştirdikleri zulmün fotoğraflarını çeken Alman askerlerinin kendilerinin de yer aldığı fotoğrafların çok nadir olduğunu söyler. Ebu Garip hapisanesindeki işkence fotoğrafları ile Amerika’da 1880-1930 yılları arasında linç edilen siyahların asılan bedenlerinin önünde poz veren beyaz Amerikalıların fotoğrafları arasında bir benzerlik kurar: “Linç fotoğrafları, katılanların yaptıkları konusunda kendilerini tamamen haklı gördükleri kolektif bir eylemin hatıralarıdır. Ebu Garip fotoğrafları da öyle.”¹⁹ Karşı Sanat’ta sergilenen fotoğraflar için de benzer bir yorum yapılabilir diye düşünüyorum – her ne kadar vahşetin boyutu farklı olsa ve bu fotoğraflarda saldırıya uğrayanlar gözükmese de. Yaptığımız mülakatta Mihail Vasiliadis’in de dediği gibi bu fotoğraflar, saldırganların “vatani görevlerini” yerine getirdiklerini, yaptıkları işin doğruluğuna dair herhangi bir şüphe duymadıklarını gösterirler; buna işaret ederler.

Tüm bu nedenlerden ötürü, Fahri Çoker’in Tarih Vakfı’na bağışladığı fotoğraf arşivi önemli tarihsel belgeler barındırır. Ancak, bunları ve diğer belgeleri – birer *tarihsel belge* niteliğinde oldukları için – kamusallaştırmanın, göstermenin veya yayımlamanın *politik* bir eylem olmadığı şeklindeki bir yorum, bu sergi (ve kitaplar) yoluyla bugün hakikatle ve geçmişle kurulumaya çalışan ilişkiyi göz ardı edecektir. Bu bakışa göre, sanki bu sergi yoluyla geçmiş tüm *şeffaflığıyla* gözlerimizin önümüze serilir ve sergiyi hazırlayanlar ve ziyaretçiler *pasif* izleyicilere dönüşürler; belgeler ve fotoğraflar *nesnel* özelliklere sahip objeler olarak, yine *nesnel* bilgilerin toplamı olan tarihin içinde *kendi kendilerine* yerlerini alırlar. Böylece 6-7 Eylül’ün de tarih içinde yer almasını sağlarlar. Halbuki, arşivde yer alan fotoğraf ve belgeler kendi kendilerine bir anlatı kuramaz. Bu nedenle, sergide Dilek Güven’in olayları yeniden kurgulaması ve geri planını farklı kurumların politikaları bağlamında incelemesine dayanılarak oluşturulan bir çerçeve içinde sunulmaları, 6-7 Eylül’ün etrafındaki muğlaklığı giderme ve olayları anlamlandırmaya çalışma konusunda bir adım atılmasını sağlamıştır. Resmi tarihte yer almayan, inkâr edilen ve hâlâ yaşayan birçok tanığı olmasına rağmen konuşulmayan 6-7 Eylül Olayları, bu şekilde, fotoğrafların ve tanıklıkların da gücüne başvurularak hatırlatılmış/hatırlanmış ve konuşulmuştur. Ayrıca, bu sergiyle birlikte söz konusu fotoğraf ve belgeler kamusallaştırılarak, Türkiye’de birçok arşivde olduğu gibi, kilit altında kalmaları veya “yok olmaları” engellenmiştir. Sergiye yapılan saldırı ise devletle el birliği içinde örtbas edilmeye devam edilmesi beklenen bir suçta dair kanıtların ortaya çıkarılmasına, sessizliğin bozulmasına karşı bir tepkidir.

Serginin amacını ve sergiye yapılan saldırıyı anlamakta, Meltem Ahıska’nın, Türkiye’de iktidarın hafıza ve tarihle ilişkisine dair yaptığı tartışmanın ve bu açıdan arşivlerin sunduğu imkânı sorunsallaştırmasının yardımcı olabileceğini düşünüyorum.²⁰ Ahıska, arşivlerin modern ulus-devletlerin oluşumuyla beraber hafıza kayıtlarının saklandığı ve kamusallaştırıldığı yerler olarak ortaya çıktığını ve geçmişin tarihin kurgulanmasında başvurulacak “nesnel ve otantik bir alan” olarak kurulmasını mümkün kıldıklarını yazar. Pozitivist tarihçiler ve devletler tarafından arşivlerin barındırdığı kayıtların şeffaf ve tarafsız belgeler olarak varsayılması sayesinde “iktidar ve hakikat arasındaki mesafe yakınlaştırılır”. Arşivler, ulus-devletler tarafından (düzenlenerek, sınıflandırılarak ve belirli şekillerde kamusallaştırılarak) resmi-tarihin kurgulanması, geçmişin ve bugününün idare edilmesi ve bugününün meşrulaştırılması için araçsallaştırılırlar.

Ancak, geçmişin izlerini saklayan arşivler, tarihin kurgulanması için “nesnel bir alan” sunsa da, tarih içindeki genelleştirme arşivleri oluşturan kayıtların tekilliklerini hiçbir zaman tam olarak kapsayamaz. Arşivler, farklı bağlamlarda farklı anlamlar oluşturmak üzere kullanılabilirler; ve neyin saklanıp neyin saklanmadığı, neyin ne şekilde ve nasıl bir anlatı içinde kamusallaştırıldığı, arşivleri her zaman “bugünü ve geleceği ilgilendiren politik bir mücadelenin alanı” haline getirir. Ahıska’ya göre tarih, tekillikleri “genel bir düzlemin” içine yerleştirme, böylece görelileştirme ve geçmişe bugünü “baskıya almayacak şekilde” bir yer açma imkânı sağlayabilir; hafıza ise, tekil

¹⁸ Susan Sontag, “Regarding the Torture of Others”, *The New York Times*, 23 Mayıs 2004, <http://www.nytimes.com/2004/05/23/magazine/23PRISONS.html> adresinden ulaşılabilir [14 Ağustos 2009].

¹⁹ A.g.e.

²⁰ Meltem Ahıska, “Arşiv Korkusu ve Karakaplı Nizami Bey: Türkiye’de Tarih, Hafıza ve İktidar”, *Türkiye’de İktidarı Yeniden Düşünmek* içinde, der. K. Murat Güney (İstanbul: Varlık Yayınları, 2009), s. 59-93.

deneyimleri bugünü anlamlandırmak için çağırmaı mümkün kılar ve arşivler tam da bu dolayımı kurabilirler: “Tarih, tekil deneyimlerin birbiriyle ilişkisini kurabilecek genel bir düzlem sağlar ama ancak bugün içindeki hafıza tarafından sahiplenildiğinde yaşayan bir güç haline gelir.”²¹ Arşivlerin barındırdığı tekil ve öznel hafızalar, “ötekilerin sesleri”, “farklı adalet talepleri resmi-tarihi zorlayacak bir anlatıya dönüştürülebilir.

Arşivlerin çoğunlukla tahrip edildiği, kamusallaştırılmadığı ve yok olmaya terk edildiği Türkiye’de ise, Ahıska’ya göre, iktidarın bugünü ve geçmişi idare etme yöntemi iki farklı hakikat düzeninin kurulması ve korunması üzerinden işler: “görünürde” ve “göstermelik” olan ve “yabancılar” sunulan ile devlet ve vatandaşlar arasında paylaşılan sırlar, “örtük” bilgiler, davranışlar ve imkânlar; bir başka deyişle, tekillikleri içermeyen “taşlaşmış” hakikat ile bunu bozmadan etrafından dolaşabilecek pratikler. Tekil olan genele uymadığı sürece kabul görmez, “görünür ve yaşanır olan” resmi kayıtlara ve kurallara uymadığı sürece kanıt sayılmaz; ama söylenmeden, göstermeden yapılanlara yer vardır, ve bu bir sır olarak paylaşılır. Devletin kendisi de, “derin devlet” yoluyla resmi hakikatin aslında göstermelik olduğu bilgisinin üzerine kurulan bu ek düzen içinde iktidarını uygular. Bu amaçla arşivlerin tahrip edilmesi ise hafızanın gücünü kaybetmesini sağlar:

Arşivler bugünün sorularına yanıt veremez hale gelecek şekilde tahrip edildiğinde, hafızalarımız da sakatlanıyor; artık “başkalarıyla” ve onların acılarıyla ilişkiye geçip görelileşemez, tarih duygusunun geniş evrenine erişemez hale geliyor. Bir başka deyişle hafızaya, tarih içinde bir yer ve hak verilmemiş oluyor. Hatırlama edimi tarihi temellük edemediğinde hafıza da kamusal bir anlam ve itibar kazanamıyor; tam tersine, aynen arşivler gibi şaibeli ve harcanabilir kınıyor.²²

Bir arşiv kaydı olarak fotoğrafa geri dönecek olursak, 20. yüzyılın başlarında fotoğraf teknolojisinin gelişmesinden beri dünyada neredeyse (bilinen) bütün toplumsal “olayların” ve trajedilerin gazeteciler, belgesel fotoğrafçılar, denetim sistemleri veya amatörler tarafından çekilen fotografik kayıtları mevcuttur. Bunlar çeşitli yayın organları tarafından aktarılır ve çeşitli kurumlarda arşivlenirler. Ayrıca fotoğraflar, özellikle de çarpıcı ve şok edici olanlar (ki çoğu zaman fotoğrafın dolaşıma girebilmesi için bu niteliğe sahip olması beklenir) hafızalarda kalıcı imgeler oluştururlar ve tarihi olaylar çoğu zaman çokça yayınlanmış fotoğraflarla hatırlanır.²³ Fakat, bu noktada hem Susan Sontag’ın hem de John Berger’in bir iletişim aracı olarak fotoğraf üzerine yazdıklarını, Ahıska’nın arşivlerin farklı kurgulamaları mümkün kılacak şekilde düzenlenebileceği yorumuyla ilişkilendirerek dikkate almak gerekir.²⁴ Fotoğraflar bize içeriklerini anlamamız konusunda fazla yardımcı olamazlar. Çünkü bize geçmişte gerçekleşen bir şeyin sadece (anlık) bir görüntüsünü sunarlar. İçeriklerini zamansal süreklilikten ve gerçekleştiği bağlamdan kopartırlar. Bu nedenle belirsiz ve çok anlamlıdır; bizi görünenin ötesini hayal etmeye, spekülasyon yapmaya davet ederler. Fotoğrafların yanlarında yer alan metinler ve gösterildikleri bağlam ise bu çoğul anlamlar kümesini küçültür ve izleyicileri fotoğrafları nasıl anlamaları gerektiği konusunda yönlendirir.

Açıktır ki, söz konusu olan acının, vahşetin, savaşın, yoksulluğun fotoğrafları olduğunda “gerçek”, fotoğrafların gösterdiğinden çok daha karmaşıktır. Gördüğümüzü ve fotoğrafların kanıtladığı şeyleri anlamaya çalışmak, bu gösterilen olgulara kimlerin sebep olduğunu ve çoğu zaman da devletlerin şiddet araçlarının ve yöntemlerinin rolünü kavramayı gerektirir. Böyle bir sorgulama yapılmadığında fotoğraflar sadece insan doğasının ve hayatın kötü ve acı verici yanlarını hatırlatan

²¹ A.g.e., s. 89.

²² A.g.e., s. 80.

²³ Örneğin Susan Sontag’ın verdiği örnekteki gibi, nasıl İspanya İç Savaşı’ndan haberdar olan herkes Robert Capa’nın bir Cumhuriyetçi askerin ölüm anını yakaladığı ünlü fotoğrafı zihninde canlandırabiliyorsa, bu yazının konusu olan sergideki fotoğrafların ortaya çıkmasından önce, 6-7 Eylül Olayları’ndan bahsedildiğinde de zihinlerde İstiklal Caddesi üzerine yığılmış kumaş ve eşya yığınları canlanıyordu sanırım. Sontag’a göre bunun nedenlerinden biri, fotoğrafların bize “(...) enformasyonla dolup taşan bir çağda, bir şeyi kavramanın hızlı bir yolunu ve onu hatırd tutmanın yoğunlaşmış bir formunu” sunmalarıdır. (Susan Sontag, *Başkalarının Acısına Bakmak* [İstanbul: Agora Kitaplığı, 2003], s. 21-22.)

²⁴ Bkz. Susan Sontag, *Fotoğraf Üzerine* (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008) ve John Berger, Jean Mohr, *Anlatmanın Başka Bir Biçimi* (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2007).

bir başka imgeye dönüşebilirler. (Aslında Sontag’a göre, birçok fotoğrafın akıbeti budur. Olanlar ve nedenleri unutulur, geriye hafızalarda sabitlenmiş imgeler kalır.²⁵)

Tüm bu nedenlerle, Karşı Sanat Çalışmaları’nda düzenlenen sergide fotoğrafların, belgelerin ve sözlü tanıklıkların Dilek Güven’in araştırmasıyla beraber sunulmasının (ve 6-7 Eylül Olayları Fotoğraflar-Belgeler Fahri Çoker Arşivi başlıklı kitabın Güven’in sunuşuyla beraber yayımlanmasının) çok önemli olduğunu düşünüyorum. Fotoğraflar bizi gösterdikleri deneyimi paylaşmaya davet ediyorlarmış hissini uyandırsalar da ancak farklı bir bağlamda ve belirli bir mesafeden, deneyimin kısıtlı bir görünümünü izlememizi mümkün kılarlar. Fakat aynı zamanda uzak bir geçmişte ve yerde kaldığı düşünülen olayları bir parça yakınlaştırır, tanıdıklaştırır ve böylece şimdiyle ilişkilendirilmelerini kolaylaştırabilirler. Mihail Vasiliadis, 6-7 Eylül Olayları’na İstanbul’da tanıklık ettiği için sergide yer alan fotoğrafların kendi üzerinde büyük bir etkisi olmadığını, fakat o gün saldırıya uğrayan ve saldırganların öldürmemek üstüne talimat aldıklarını da bilmedikleri için evleri, işyerleri ve diğer şeyleriyle beraber hayatlarını kaybedeceklerini zanneden insanların korkularını biraz olsun tahayyül etmeye yarayabileceğini söyledi. Fotoğraflar ve sözlü tanıklıklar, saldırıya maruz kalanların ve o gün yaşananlara tanıklık edenlerin deneyimlerini duymamızı ve biraz olsun hayal edebilmemizi mümkün kılarken, kitap, fotoğraflarda ve belgelerde bulunan kanıtlarla desteklenerek tüm bunları anlamlandıracak bir çerçeve sunar.

Böylece sergi mekânı politikleşir çünkü, yukarıda Sontag’a göndermeyle anlatmaya çalıştığım gibi, yoksulluk, acı ve vahşet fotoğrafları, sık sık yapıldığı gibi, bir sergi mekânında böyle bir çerçeve sunulmaksızın gösterildiğinde fotoğraflar karşısında (bu çerçeveye önceden sahip olmayan) izleyicinin tepkisi çoğu zaman duygulanmak ve üzmekten öteye geçemez. Sontag, eğer fotoğrafına baktığımız acıya, adaletsizliğe hemen müdahale etme şansımız yoksa, fotoğrafların gösterdikleri geçmişte kalmışsa (veya olduğumuz yerden uzakta gerçekleşiyorsa) bunun ne anlamı vardır, diye sorar. Cevabı, düşünmektir; tüm bunların yaşandığı ve yaşanmaya devam ettiği bir dünyada yaşadığımızın farkında olmak, teşhir edilen suçlara sebep olanlar ve bunların nasıl durdularabileceği üzerine düşünmek. Aynı, bu yazının konusunu oluşturan sergide olduğu gibi, geçmiş bir olayla ilgili yeni fotoğrafların ortaya çıkması ile ilgili şöyle yazar: “(...) fotoğraflar, o zamana kadar bilinmeyen fotoğrafların gün ışığına çıkmasının harekete geçirdiği şok dalgalarıyla birlikte, daha uzak geçmişe bakışımızın kurulmasına (ve gözden geçirilmesine) katkıda bulunurlar. Herkesin bildiği fotoğraflar, artık bir toplumun hakkında düşünmeyi seçtiği ya da düşünmeyi seçtiğini ilan ettiği şeylerin bütünüleyici bir parçasıdır.”²⁶

“Ellinci Yılında 6-7 Eylül Olayları” sergisinin amacının tam da bu olduğunu söyleyebiliriz. Bu sergi ve benzer etkinliklerin (“İmparatorluğun Son Döneminde Osmanlı Ermenileri Konferansı” ve Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) tarafından hazırlanan *Zorunlu Göç ile Yüzleşmek* kitabının basın toplantısı gibi) maruz kaldığı saldırıların amacının da bunu önlemek olduğu açıktır. Fakat saldırı yönteminin fotoğrafları tahrip etmek olması, saldırının Ahıska’nın bahsettiği ikili hakikat düzenini korumaya yönelik olduğunu daha da belirginleştirir sanırım. Birer kanıt olarak fotoğraflar, olanların inkâr edilmesini imkânsızlaştırdığı için fotoğraflara saldırıldığını düşünebiliriz, ama aslında bir kere kamusal alanda ortaya çıktıktan sonra tahrip edilmeleri birer kanıt olarak çürütülmelerini sağlamaz. Bu durumda daha az kişi tarafından görülmelerini bile sağlamaz çünkü orijinalleri tahrip edilmediği için sonsuz sayıda çoğaltılabilirler – hatta şimdi bazıları internette yayınlanarak sınırları çizilemeyecek bir dolaşım ağına girdiler. Dolayısıyla, fotoğrafların baskılarına zarar vermek, milli bir sırta ihanet edenlere savrulan bir tehdittir. Gücünü, iktidarın kurduğu hakikati ve resmi-tarihi arşivlerin ve hafızaların değiştirmeyeceği şekilde koruma kararlılığından alır. Aynı, saldırganların “Atatürk’ün evini yakanları savunmayın” diye bağırarak, 6-7 Eylül Olayları’nı teşvik etmek ve haklı çıkarmak için planlanan eyleme gönderme yapmaları gibi.

²⁵ “Fotoğraflardaki suçlamaların özgülülüğü, eninde sonunda yok olup gider; belirli bir çatışmanın mahkum edilmesi ve bazı suçların açıkça teşhir edilmesi, bir aşamadan sonra, insanın zalimliğinin, genelde insanın vahşi yanının mahkum edilmesine dönecektir.” (*Başkalarının Acısına Bakmak*, s.122.)

²⁶ A.g.e., s. 86.